

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2021

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Муассис: Фарғона давлат университети.

«FarDU. ILMIY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ» журналі бир йилда олти марта чоп этилади.

Журнал филология, кимё ҳамда тарих фанлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Журналдан мақола кўчириб босилганда, манба кўрсатилиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2020 йил 2 сентябрда 1109 рақами билан рўйхатга олинган.

Муқова дизайни ва оригинал макет ФарДУ таҳририят-нашриёт бўлимида тайёрланди.

Таҳрир ҳайъати

Бош муҳаррир
Масъул муҳаррир

ШЕРМУҲАММАДОВ Б.Ш.
ЎРИНОВ А.А.

ФАРМОҢОВ Ш. (Ўзбекистон)

БЕЗГУЛОВА О.С. (Россия)

РАШИДОВА С. (Ўзбекистон)

ВАЛИ САВАШ ЙЕЛЕК. (Туркия)

ЗАЙНОБИДДИНОВ С. (Ўзбекистон)

JEHAN SHANZADAN NAYYAR. (Япония)

LEEDONG WOOK. (ЖанубийКорея)

АЪЗАМОВ А. (Ўзбекистон)

КЛАУС ХАЙНСГЕН. (Германия)

БАХОДИРХОНОВ К. (Ўзбекистон)

ҒУЛОМОВ С.С. (Ўзбекистон)

БЕРДЫШЕВ А.С. (Қозоғистон)

КАРИМОВ Н.Ф. (Ўзбекистон)

ЧЕСТМИР ШТУКА. (Словакия)

ТОЖИБОЕВ К. (Ўзбекистон)

Таҳририят кенгаши

ҚОРАБОЕВ М. (Ўзбекистон)

ОТАЖОНОВ С. (Ўзбекистон)

ЎРИНОВ А.Қ. (Ўзбекистон)

РАСУЛОВ Р. (Ўзбекистон)

ОНАРҚУЛОВ К. (Ўзбекистон)

ГАЗИЕВ Қ. (Ўзбекистон)

ЮЛДАШЕВ Г. (Ўзбекистон)

ХОМИДОВ Ғ. (Ўзбекистон)

АСҚАРОВ И. (Ўзбекистон)

ИБРАГИМОВ А. (Ўзбекистон)

ИСАҒАЛИЕВ М. (Ўзбекистон)

ҚЎЗИЕВ Р. (Ўзбекистон)

ХИКМАТОВ Ф. (Ўзбекистон)

АХМАДАЛИЕВ Ю. (Ўзбекистон)

СОЛИЖОНОВ Й. (Ўзбекистон)

МАМАЖОНОВ А. (Ўзбекистон)

ИСКАНДАРОВА Ш. (Ўзбекистон)

МЎМИНОВ С. (Ўзбекистон)

ЖЎРАЕВ Х. (Ўзбекистон)

КАСИМОВ А. (Ўзбекистон)

САБИРДИНОВ А. (Ўзбекистон)

ХОШИМОВА Н. (Ўзбекистон)

ҒОҒУРОВ А. (Ўзбекистон)

АДҲАМОВ М. (Ўзбекистон)

ХОНКЕЛДИЕВ Ш. (Ўзбекистон)

ЭГАМБЕРДИЕВА Т. (Ўзбекистон)

ИСОМИДДИНОВ М. (Ўзбекистон)

УСМОҢОВ Б. (Ўзбекистон)

АШИРОВ А. (Ўзбекистон)

МАМАТОВ М. (Ўзбекистон)

ХАКИМОВ Н. (Ўзбекистон)

БАРАТОВ М. (Ўзбекистон)

Муҳаррирлар: Ташматова Т.
Жўрабоева Г.

Мусахҳиҳ: Шералиева Ж.

Таҳририят манзили:

150100, Фарғона шаҳри, Мураббийлар кўчаси, 19-уй.
Тел.: (0373) 244-44-57. Мобил тел.: (+99891) 670-74-60
Сайт: www.fdu.uz

Босишга рухсат этилди:

Қоғоз бичими: - 60×84 1/8

Босма табоғи:

Офсет босма: Офсет қоғози.

Адади: 50 нусха

Буюртма №

ФарДУ нусха кўпайтириш бўлимида чоп этилди.

Манзил: 150100, Фарғона ш., Мураббийлар кўчаси, 19-уй.

Фарғона,
2021.

Ш.Абдусаторов	
Анъанавий ўзбек таомларидаги ўзгаришлар ва ундаги новациялар	179
А.Акбаров, Д. Абдуллаева	
“Билса эди чечаклар, гуллар...”	183
Д.Хошимова, М.Мўминова	
«Бобурнома» матнидаги характерлар тавсифида бадиий-тасвирий ифодаларнинг прагматик тадқиқи	186
К.Марасулов	
Хайриддин Султонов ижодида тарихий шахс образларининг ёритилиши	189
М.Мўминова	
«Бобурнома» матнидаги антропонимлар таржималарининг лингвопрагматик хусусиятлари	193
М.Хусанова	
Фарида Афрўз поэтик асарларида табу ва вульгаризмлар экспрессивликни оширувчи восита сифатида	196
Д.Исроилова, Н.Ашурова	
Нофилологик олий таълим муассасаларида мотивацияни шакллантиришнинг ижтимоий-педагогик хусусиятлари	200
Д.Юлдашева	
Матнда аллюзив номларнинг ифодаланиши	204
З.Акбарова	
Тил ва маданиятнинг ўзаро таъсирига доир	207
Ғ.Раҳмонов	
Ўзбек тили синонимик қаторларида айнанлик ва фарқлилик тамойилининг амал қилиши	209
Ш.Алиева	
Тил ва нутқ ҳодисалари	213
М.Ҳожиева	
Термин, атама ва истилоҳ тушунчалари ҳақида	217
Ш.Дадабаева	
Қиёслаш мазмунининг содда гаплар доирасида ифодаланиши	220
Д.Турдалиева	
Мақолларнинг прагматик функционалиги	223
А.Мусаев	
Дипломатия соҳасига оид атамаларнинг лингвистик тадқиқи	226

 ФАНИМИЗ ФИДОЙИЛАРИ

Илмга бахшида умр	229
-------------------------	-----

«БОБУРНОМА» МАТНИДАГИ АНТРОПОНИМЛАР ТАРЖИМАЛАРИНИНГ
ЛИНГВОПРАГМАТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДОВ АНТРОПОНИМОВ В ТЕКСТЕ
«БАБУРНАМЕ»

LINGUO-PRAGMATIC FEATURES OF TRANSLATIONS OF ANTHROPONYMS IN THE TEXT
OF "BABURNOMA"

Мўминова Мухтасар Одилжановна¹

¹Мўминова Мухтасар Одилжановна

– НамМТИ, мустақил тадқиқотчи.

Аннотация

Ушбу мақола «Бобурнома» матнидаги антропонимлар таржимасининг транслитерация, сўзма-сўз, калька ва тасвирий ифода усули орқали амалга оширилиши ва ундаги муаммолар ечимига бағишланган. «Бобурнома» матнида антропонимлар таснифи ҳам бобурнома содда, аниқ ва лўнда ўз ифодасини топганлиги таржималар таҳлили орқали кўрсатиб берилади.

Аннотация

Данная статья посвящена переводу антропонимов в тексте «Бабурнаме» с помощью транслитерации, дословного перевода, кальки и образного выражения, а также решениям проблем. Анализ переводов показывает, что классификация антропонимов в тексте «Бабурнаме» также проста, ясна и лаконична.

Annotation

This article is devoted to the translation of anthroponyms in the text "Baburnoma" by using transliteration, word for word translation, calque, and figurative expression, as well as the problems and solutions in it. The analysis of the translations shows that the classification of anthroponyms in the text of "Baburnoma" is also simple, clear, and laconic.

Таянч сўз ва иборалар: беклар, амирлар, вазиру-вузаролар, лақаб ёки мансаб, шахс, изоҳ, генетик-тарихий жиҳатлар, ижтимоий ҳолатлар, этимологик хоссалар, транслитерация

Ключевые слова и выражения: князья, эмиры, министры, прозвище или карьера, личность, комментарий, генетические и исторические аспекты, социальные условия, этимологические особенности, транслитерация

Key words and expressions: prince, emir, ministers, nickname or career, personality, commentary, genetic and historical aspects, social conditions, etymological features, transliteration.

«Бобурнома» муаллифи киши исмларини қайд этар экан, киши номларини шунчаки маълумот сифатида тилга олмайди, балки шунга оид жой номлари, генетик-тарихий жиҳатлар, ижтимоий ҳолатлар, этимологик хоссаларни таснифлаб беради. Шунингдек, Бобур ўз беклари, амирлари, вазиру-вузаролари, лашкарлари-ю унинг қароргоҳида хизмат қилувчи шахслар исмларини бир-биридан фарқлаш учунми, уларнинг исмлари ёнига ё лақаблари ёки мансабларини қўшиб келтиради.

Бобур Андижондаги мураккаб сиёсий вазият сабаб, Самарқандни қўлдан бой беради. Борарга жойи қолмай, Хўжандга кетади. Андижонни қайтариб олишдан умиди узилган Бобур беклари ва қўшинидаги йигит-яланглардан кимлар у билан қолди-ю, қайсилари ундан ажралиб кетгани ҳақида бирма-бир маълумот беради. Хусусан, «Бобурнома»да бу ҳолат шундай акс

этирилади: «Айрилғонлардин: беклардин Али Дарвешбек, Али Мазид қавчин, Муҳаммад Боқирбек, Шайх Абдулло эшикоға, Мирим Лоғарий, менинг била қолғонлар, ғурбат била меҳнатни ихтиёр қилғонлар, яхши-ёмон, тахминан, икки юздин кўпрак, уч юздин озроқ бўлғай эди. Беклардин Қосим қавчин бек, Вайс Лоғарий бек, Иброҳим соруий минглиғбек, Ширим тағойи, Сайди Қаробек; ичкилардин Миршоҳ қавчин, Сайид Қосим эшикоға жалойир, Қосим ажаб, Муҳаммад Дўст, Али Дўст тағойи, Муҳаммад Али мубашир, Худойберди туғчи мўғул, Ёрак тағойи, Султонқули Бобоқули, Пир Вайс, Шайх Вайс, Ёрали Билол, Қосим мирохўр, Ҳайдар рикобдор. Манга бисёр душвор келди, беихтиёр ғалаба йиғладим» (Б.Н.64). Иқтибосдан маълум бўлишича, ушбу ҳолат Бобурни кўп изтиробга солган. Ўзи билан қолганларни миннатдорлик билан эсласа, ажралиб кетганларни ҳам ёмон сўз билан

ёдламайди. Балки кетганлар боис чеккан изтиробини «Манга бисёр душвор келди, беухтиёр ғалаба йиғладим» жумласида бадиий ифодалайди. Бундан Бобур ҳаётидаги фожиавий вазиятлардан бири шу эканига амин бўламиз. Айни пайтда, ўқувчи ушбу матн тағмоҳиятида икки тоифанинг тавсифи келаётганини англайди. Бобурни йиғлатган тоифадан ранжиса, «ғурбат била меҳнатни ихтиёр қилгонлар»га нисбатан қалбида илиқ туйғулар уйғонади. Кўринадик, Бобур ҳар бир бек ёки сарбознинг номини келтириш билан бирга, уларнинг мансаб ва лақабларини ҳам қўшиб беради. Киши исмига лақаб ёки мансабни қўшиб қўллаш шарқ халқларига хос бўлиб, шарқ маданиятининг ўзига хос белгисидир. «Бобурнома» матнида эса миллатимизнинг лингвокультурологик хусусиятлари ўз аксини топган. Одатда, ўзбекларда киши номларининг аталиши шу жойнинг урф-одатлар, яшаш шароити билан бевосита боғлиқ бўлади.

«Бобурнома» матнида антропонимлар жуда кўп қўлланган, аммо уларни бир-бирдан жиддий фарқлай олиш имконини ҳам тасниф давомида келтириб ўтади. Айнан айрим исмлар бир хил аталса-да, уларни ёки лақабдан ёки келтирилган таснифдан ажратишимиз ҳам зарур ўринлар учрайди.

Ушбу муаллиф томонидан келтирилган антропонимлар таржималарда қай тарзда қайта тикланганини таҳлилга тортамыз. Аслиятда: «Али Дарвешбек» исми: *Ali Derwish Beg* (Л-Э), *Ali-darwesh Beg* (А.Б), *Ali Darwesh Beg* (В.Т), «Али Мазид қавчин»: *Ali Mazid Kuchin*(Л-Э), *Ali-mazid Quchin* (А.Б), *Ali Mazid Qauchin* (В.Т), «Муҳаммад Боқирбек»: *Muhammed Bakir Beg* (Л-Э), *Muhammad Baqir Beg* (А.Б), *Muhammad Baqir Beg* (В.Т), «Шайх Абдулло эшикоға»: *Sheikh Abdallah the chamberlain* (Л-Э), *Shaikh Abdu'l-lah, Lord of the Gate* (А.Б), *Shaykh Abdullah Eshik-aqa* (В.Т), «Мирим Лоғарий»: *Miram Laghari* (Л-Э), *Mirim Laghari* (А.Б), *Mirim Laghari* (В.Т), «Қосим мирохўр»: *Kasim, Master of the Horse* (Л-Э), *Qasim Mir Akhwur (Chief Equerry)* (А.Б), *Qasim Mir Akhwur (Chief Equerry)* (В.Т) «Ҳайдар рикобдор»: *Hyder Rikabdar (the Equerry)* (Л-Э), *Haidar Rikabdar (stirrup-holder)* (А.Б), *Haidar Rikabdar (stirrup-holder)* (В.Т), шаклида ўгирилган.

Кўринадик, «Бобурнома»да келтирилган киши исмларини беришда ҳар учала таржимон ҳам транслитерация усулини қўллаган. Аммо мансаблар, лавозимлар акс этган ўринларда, уларнинг инглиз тилидаги

сиёсий мансаблардан мос эквиваленти берилган. Лақаблар масаласида таржимонларнинг барчаси транслитерация йўлини маъқул топганлар.

Масалан, «Шайх Абдулло эшикоға» исмининг қиёсий таҳлиliga эътибор қаратайлик: Лейден-Эрскин таржимасида: «*Sheikh Abdallah the chamberlain*» деб берилади. Таржима матнида Шайх Абдулло сўзлари «*Sheikh Abdallah*» шаклида транслитерация қилинган ҳолда, «эшикоға» сўзига саройдаги лавозим, ҳукмдор, саройдаги тартиб-интизомни сақлаш учун масъул бўлган шахс тарзида изоҳ берилади[1,588]. Шу билан биргаликда «*the chamberlain*» 1.Сарой ва аъёнларининг унвонларидан бири ва шу унвондаги киши 2. Казначи ҳарбий қисмларда: пул-буюмлар бериш ва қабул қилишни бошқарувчи хизматчи[2,155], тарзида теран изоҳ берилади. А.Бевериж таржимасида: «*Shaikh Abdu'l-lah, Lord of the Gate*», деб келтирилади. Шахс номи «Шайх Абдулло» «*Shaikh Abdu'l-lah*» алоҳида, «эшикоға» сўзи алоҳида «*Lord of the Gate*» (*эшик хўжайини*) шаклида сўзма-сўз таржима қилинади. Бундай таржима қилиниши натижасида бир шахс икки кишини билдираётгандек тасаввур уйғонади. В.Текстон таржимасида: «*Shaykh Abdullah Eshik-aqa*» транслитерация йўли билан берилади, «Шайх Абдулло» «*Shaykh Abdullah*», «эшикоға» сўзи «*Eshik-aqa*» тарзида транслитерация қилинади.

Қиёсий таҳлил натижалари кўрсатадики, киши исмлари ва мансаблари ҳар учала таржимада турлича кўринишда қайта тикланган. Масалан, «Эшикоға» мансаби Лейден-Эрскин «*the chamberlain*», А.Бевериж «*Lord of the Gate*» ва В.Текстон «*Eshik-aqa*» шаклида берилган. Таржимонлар бу сўз маъносини транслитерация, изоҳ ва шарҳ йўли билан очиб беришга муваффақ бўлганлар. Аммо баъзи ўринларда бир шахс исмининг икки ёки ундан ортиқ шахсга айланиш ҳолатлари ҳам учрайди. Хусусан, А.Бевериж таржимасида битта шахс номи «Шайх Абдулло» «*Shaikh Abdu'l-lah*», «эшикоға» сўзи «*Lord of the Gate*» (*эшик хўжайини*) шаклида сўзма-сўз таржима қилинади, Натижада шундай тушунарсиз ҳолат юзага келади.

Бобур бекларидан яна бири «*Султонқули Бобоқули*» исми Лейден-Эрскин таржимасида: «*Sultan Kuli*» шаклида келтирилади, «*Бобоқули*» тушириб қолдирилади. Оқибатда таржима матнида

аслият матнидаги лингвокультурологик хусусият сақланмайди. Шахс номи ноаниқлигича қолади. А.Бевеиж таржимасида: «**Султонқули Бобоқули**» «**Baba 'Ali's (son) Baba Quli**» (Бобо Алининг (ўғли) Бобо Қули) тарзида келтирилади. Аслият матнида берилган кишининг исми умуман бошқа шахсга айланиб кетган. Бу таржимада ҳам аслият матнининг прагматик жиҳатлари ўз аксини топмаган. В.Текстон таржимасида: «**Baba-Quli's Sultan-Quli**» (Бобо Қулининг Султон Қули) шаклида берилади. Бу, биров бўлса-да, аслият матнига яқин, аммо аслият матнига айнан мос келмайди.

Яна ичкиларидан бири «**Саййид Қосим эшикога жалоуир**»нинг номи Лейден-Эрскин таржимасида: «**Syed Kasim, the Chamberlain, a Jelair**» тарзида таржимада берилади. Кўриб турганимиздек, таржимада бир кишига тегишли бўлган мансаблар учга ажратилиб кўрсатилади. А.Бевеижда: «**Sayyid Qasim Jalair, Lord of the Gate**», деб берилади, бу таржимада бир шахсга тегишли мансаб иккига ажратилади. Исмга қўшиб айтилган мансаблар номларининг тартибига ҳам ўзгариш киритилади. Сўзни В.Текстон эса: «**Sayyid Qasim Eshik-aqa Jalayir**», деб аслиятга мос тарзда қайта тиклайди.

Учала таржима вариантнинг антропонимларга доир қисмини чоғиштириш шундан далолат берадики, бунда таржимонлар тасвирий воситаларининг таржималарда тўла қайта тиклашга уринганлар. Транслитерация усули қўлланган ўринларда мутаржимлар муайян ютуқларга эришадилар. Аммо исм ёнига қўшилган мансаб, унвонлар таржимасида эса, улар ўртасидаги ўзбек тилига хос нозик боғланишларни ҳисобга олмаганлари боис рецептив нуқтаи назардан чалкашлик ва хатоликлар келиб чиқади. Оқибат миллий

адабий-маданий тафаккурда киши исмининг ажралмас қисми сифатида тушуниладиган қўшимчалар алоҳида маъно ташийдими. Бир шахс исми икки, баъзан уч киши исмидек хато тасаввурга олиб келади. Изоҳ ва шарҳлардан фойдаланилганда матн бадиияти, тасвир руҳи тўла сақлаб қолинмаса ҳам, маъно аниқлигига путур етмайди.

Антропонимлар бир тилдан иккинчи бир тилда қайта тикланар экан, айтилган матнда акс этган воқеалар, тасвирланган қиёфалар, мулоқот, психологик ҳолатлар шу исм билан бир бутунликда қабул қилиниши, талқин этилиши лозим. Бунга қўшимча равишда шу халқ маданияти, урф-одатлари, тарихи, давлат этикети, маросимлари сингари ташқи омиллар ҳам эътибордан четда қолмаслиги зарур. Бундай амалий талаблар, мумтоз матнлар таржимаси, айниқса, «Бобурнома» каби мураккаб ва реал воқеаларга асосланган асарлар таржимасида ўта муҳим. Таржима матнларида киши исмларини қайта тиклаш худди шу жиҳатларга кўра жиддий қийинчиликларни туғдиради.

«Бобурнома» каби мураккаб ва реал воқеаларга асосланган асарлар таржимасида антропонимлар таржимаси ўта муҳим объектлардан ҳисобланади. Антропонимлар таржимасида таржиманинг ҳар бир туридан фойдаланилган ҳолда таржималарни амалга ошириш, лақаблар, кишиларни ҳурмат юзасидан қўшиб ишлатиладиган ифода тасвирларини алоҳида аҳамият бериш тавсия этилади.

Антропонимлар таржималарини амалга оширишда тасвирий ифода усули ҳам ўзига хос ўринга эга. Изоҳ ва шарҳлар беришда, ўринли тавсифлар киритиш ва таржималарда ўқувчига лингвопрагматик жиҳатдан тушунарли бўлишга интилиш муҳимдир.

Адабиётлар:

1. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. «Бобурнома». – Т.: Шарқ НМАК, 2002.
2. Ҳотамов Н., Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. – Т.: Ўқитувчи, 1979.
3. Қурононов Д. ва бошқалар. Адабиётшунослик луғати. – Т.: Akadernashr, 2010.
4. Султон Иззат. Адабиёт назарияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1980.
5. Жамолов С., Отажонов Н.Р Заҳириддин Муҳаммад Бобур ижодини ўрганиш ўқув қўлланмаси. – Т., 1990.
6. Каримова Л. Ўзбек тилида топонимларнинг ўрганилиши. – Т.: Фан, 1982.
7. Жўраев К. Таржима санъати. – Т.: Фан, 1982.

(Тақризчи: А.Сабирдинов – филология фанлари доктори)